

A halmozottan hátrányos helyzetű és cigány fiatalok nevelése – oktatása – szakképzése

A kazincbarcikai Don Bosco Szakképző és Általános Iskola modellje

Az északkelet-magyarországi régióban jelentős számú roma kisebbség él, az összlakosság 17 százaléka. Közismert ilyen szempontból Ózd és térsége, Kazincbarcika környéke, valamint a környező települések, Edelény, Szendrő, Miskolc, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyes területei. A jelenlegi népszaporulatot tekintve pedig kiugró a roma gyermekek születésének aránya, hiszen minden harmadik újszülött roma. A gyermekek sorsát alapvetően meghatározza a szülők szociális, kulturális és morális helyzete. A roma családok legtöbbször alulképzett és alapkiskolai végzettséggel sem rendelkezik. Így elsőként szorúlnak ki a munkaerőpiacról.

A mindennapi megélhetési és lakáskörülmények sem motiválják a családot, hogy a gyermek rendszeresen iskolába járjon, az ehhez szükséges ruházat, buszbérlet, tankönyv megteremtése igen nagy gondot jelent. Ezen a helyzeten némileg változtatnak azok a roma célprogramok, amelyek számukra különféle szociális munkalehetőséget teremtenek. Sajnos ez még csak az itt élő roma népesség 5–10 százalékát érinti.

Régiókban a több száz általános iskola közül csupán három-négyben oktatják, nevelik átfogó komplex programmal, segítik szociálisan, erősítik identitásukban a roma gyerekeket, hogy azok befejezzék az általános iskolát és középfokú képzésben szakk munkás vagy szakközépiskolai képzésbe kerüljenek.

A programra jellemző, hogy a roma fiatalok nevelése-oktatása számunkra csak együtt képzelhető el a nem roma fiatalokéval. Természetesen az ilyen irányultságú iskolánkban kimondva vagy kimondatlanul mindig is a roma fiatalok lesznek többségben.

Intézményünk, a Don Bosco Szakképző és Általános Iskola 1988-tól indította a szociális és szocializációs terhekkel küzdő halmozottan hátrányos helyzetű és cigány fiatalok segítését célzó programját, mely a már-már társadalomellenes magatartásig sodródó rétegek számára ad esélyt a végleges lemaradás helyett egy jobb életvitel megalapozásához.

A hozzánk érkező fiatalok 13–26 év közöttiek, akiknek egy része nem fejezte be a 8. osztályt, más része a szakk munkásképzőbe felvételt nyert, de onnan magatartási és tanulmányi okok miatt hamar lemorzsolódott, kihullott (vagy gyermekvédelemből került haza).

A program keretében megvalósult általános iskolai képzésben a fiatalok sikeresen elvégzik az általános iskolát és az erre alapozott szakmai képzésben szakmát szereznek, mely a felnőtt életük kezdő lépéséhez elengedhetetlen.

Programunk speciális nevelési-oktatási módszereivel ma már országos érdeklődésre is szert tettünk, növendékeink között több olyan fiatal van, aki Budapestről, az

Alföldről vagy más tájakról jár iskolánkba.

A program működése-működtetése társadalmi környezetünk mai állapota alapján hosszú távon indokolt.

A hagyományos iskolarendszerben ezek a túlkoros halmozottan hátrányos helyzetű, veszélyeztetett fiatalok nem képesek leküzdeni szocializációs hátrányaikat.

Az érintett családok szocializációs funkciójukat továbbra is öröklődően hiányosan látják el, ezért e réteg újratermelődik.

Nevelési programunkban az első és a legfontosabb feladat az volt, hogy a más iskolából különféle okok miatt (legtöbbször nem a képesség hiánya miatt) kisodródott, lemorzsolódott fiatalok számára egy olyan „roma iskolát” mutassunk meg, ahol ők a legfontosabbak és a nevelőkkel szorosan együttműködve javíthatunk helyzetükön.

Nevelőink munkaköri feladata a családok belső életének, szokásainak, hagyományainak megismerése, az értékredek összehangolása is.

Belülről ismerem a cigány családok helyzetét és azt tapasztalom, hogy azokban a családokban, ahol már a szülők is elvégezték a 7–8. osztályt, és kereskedéssel vagy más cigány kismesterséggel foglalkoznak, ott megjelenik a halvány igény arra, hogy gyermekük középfokú oktatásban részt vegyen és érettségizzen.

A kereskedő cigány családok jelenleg a tulajdonukat képező teherautót sem tudják vezetni, mivel általános iskolai végzettség hiányában jogosítványt sem szerezhetnek (bérelt gépkocsivezető). Ők tehát legnagyobb elérendő célnak a jogosítvány megszerzését tekintik, és ez munkájukhoz a felemelkedés lehetőségét is adja. Kissé humorosan azt szoktuk mondani, hogy a cigány fiataloknál a jogosítvány megszerzése „egyetemi diploma” értékével bír.

Nagy gond, hogy az óvodák, általános iskolák jó része a „normál gyerekek” nevelésére állt be, így a roma fiatalok alig

jutnak túl az 5–6. osztályon. Ez a magatartás azután devianciával, szembenállással párosul. A roma fiatalok érettségihez juttatásának záloga a másságukat felvállaló általános iskolai és szakiskolai képzés.

Legyen fontos a nevelő számára az, ami a gyermeknek is fontos és értékes.

Erre az alapra építkezve olyan belső iskolai életet valósítottunk meg, amelynek jó légkörében helyet kap a közös játék, az önálló életre való felkészülés, a tanulmányi hiánypótlás és a tehetséggondozás. Csak a régi iskolai kudarcok legyőzésével, sikerélmény-szerzéssel és erősödő önbizalommal lehet együttműködő munkát várni a roma fiataloktól és sorstársaiktól.

Ehhez szükséges a „normál” diplomát szerzett nevelők-oktatók további gyarapítása egy multikulturális iskolában.

Nagy gond, hogy az óvodák, általános iskolák jó része a „normál gyerekek” nevelésére állt be, így a roma fiatalok alig jutnak túl az 5–6. osztályon. Ez a magatartás azután devianciával, szembenállással párosul. A roma fiatalok érettségihez juttatásának záloga a másságukat felvállaló általános iskolai és szakiskolai képzés.

Ha hivatalos kiértékeléssel akarunk szülői értekezletet összehívni, az nem lehetséges, de ha összekötjük a családok számára is elfogadható programmal, akkor biztosabb eredményre számíthatunk.

Tapasztalataink szerint eredményes-

ségünkben nagyban közrejátszik az iskola kollégiuma, amely a szocializáláson túl jelentős segítséget nyújt a tehetséggondozáshoz is.

Ebben a kollégiumban nemcsak a távolabb lakó tanulók kaphatnak elhelyezést, segítséget, hanem a helyben lakók is. Ez a régióban az egyetlen kollégium, amelyik szükség esetén hétvégeken is nyitva tart.

Programunkban a 400 résztvevő tanuló-ból közel 300 cigány.

Kiemelt szerepet szánunk a nevelőmunkának, a kapcsolatteremtésnek, a nemzeti etnikai sajátosság megismerésének, elfogadásának és alkalmazásának. Tudatosan törekszünk arra, hogy olyan nevelők éljenek együtt a gyerekekkel játékban és tanulásban, akik ismerik és szeretik őket.

Nevelési programunk lényege olyan

légkör, miliő kialakítása, amibe szívesen jön a gyerek, jól érzi magát és kapcsolatot tud teremteni társaival és nevelőivel.

Tíz év után már könnyebb, hiszen egy-egy családból több testvér is megismerte iskolánkat, szereztek szakmát vagy szak-középiskolai érettségi bizonyítványt.

Fontosnak tartjuk, hogy a hozzánk önként érkező gyerekek élethelyzetét, családi körülményeit megismerjük.

Arra törekszünk, hogy felismerjük a cigánygyerekekben azt az értéket-kötődést, amelyre építeni lehet a későbbiek során.

Iskolánkban beillesztő program működik, ami a gólyatábortól a játékokon és a szakkörökön vezet át a jó kapcsolatteremtésig.

Ózdtól Szendrőládig mintegy 20 községből fogadjuk a cigány fiatalokat szakképzésre. Komoly figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a korábbi kudarcélményeket leküzdjük, önbizalmukat, hitüket erősítsük.

Úgy érzem, ma elmondható, hogy az itt-lévő közel 300 cigány fiatal büszke cigányságára, és jó kapcsolata van a többi fiattal is.

Az iskolába érkező fiatalok nagy része reményvesztett, cinikus, deviáns magatartású, családi és szociális háttérproblémákkal, értékzavarokkal terhelt. Az általános társadalmi tendenciáktól eltérően iskolánkban emelkedik a tanulólétszám és ezen belül is a roma etnikai csoportból származó fiatalok részaránya.

A legfőbb nehézségek: a tanulók családi helyzete „túlélési stratégiára” szerveződik (családi pótlékból, tanulmányi támogatásokból, stb. él a család egésze); lakásviszonyaik kedvezőtlenek (cs-lakás, putri, de vannak pozitív példák is); az önkormányzatok pénzügyi nehézségeik miatt nem képesek hatékonyan segíteni a tanulók anyagi gondjait.

Figyelembe veendő továbbá a cigány fiatalok sajátos elkülönüléséből, helyzetéből eredő fokozott érzékenység, amely türelmesebb formákat igényel mindenféle nevelési hatásrendszerrel.

A cigány fiatalok esetében kedvezőbb hatás érhető el kisebb csoportokban, ked-

vező iskolai légkörben, gyakorlatias, szemléltető módszerekkel, perspektivikus nevelési célokkal (több iskolafokozat együttes működtetésével).

A működés során felhalmozódott tapasztalataink:

A hagyományos nevelési módszerek nem elégségesek a halmozottan hátrányos helyzetű sérült lelkű fiatalok neveléséhez, előtérbe kerülnek a speciális, ezért ráfordítás-igényesebb nevelési módszerek.

A nevelési módszerek differenciálása nem helyettesíti a képzéshez szükséges feltételrendszert.

A munkaerő-piaci helyzet tovább differenciálódott, a hagyományos ipari munkahelyek tovább szűkültek, aprózódtak, mobilabb szakmai képzettséget kívánnak, újabb szakmamezők bekapcsolása is szükséges.

A szakmunkások elhelyezkedési esélye a képzettség színvonala és a gyakorlottság mellett egyre inkább függ az általános műveltség színvonalától.

A szakmai gyakorlatot továbbfejlesztetni, a vállalkozásszerű önállóság elsajátítását segíteni kell, hogy az elhelyezkedési esélyek javuljanak.

A szocializációs problémák a hagyományos családi, iskolai feltételek között újratermelődnek, hagyománnyá válnak.

Az állami támogatási rendszer tovább szűkült, az önkormányzati lehetőségek alapjai nem teremtdtek meg, nem képes finanszírozni sem a családok szociális helyzetének javítását, sem az iskolák működését.

A cél meghatározása

Cél a szakmai oktatás és képzés színvonalának oly mértékű fejlesztése, hogy az felölelje a szakmai képzés megalapozását, a képzésben való részvételt és a szakmunkásvizsgát, továbbá az első munkahelyen való beilleszkedési gyakorlati feladatokat, illetve munkahelyteremtő feladatot is.

Fejlesztetni, tökéletesíteni kell az iskola nevelési elveinek és a modern pedagógia tudományos eredményeinek alkalmazását a sérült, halmozottan hátrányos helyzetű, szocializációs hátrányokkal terhelt fiatalok csoportjára.

A nehézsorsú, sérült lelkű, közösségi munkára, tanulásra, erkölcsi, intellektuális teljesítményekre képtelen, gyakran deviáns viselkedésű fiatalokból dinamikus teljesítményekre, további testi és szellemi munkára alkalmas szakképzésre, szakmai munkára, felnőtt munkás életre alkalmas, hitéletben, erkölcsben szilárd jellemű fiatalok váljanak. Ennek érdekében a nevelői alkalmazottak igényes fejlesztése, pszichológus, szociális munkás beállítása, a nevelők napi munkájában a gyerekekkel való közös élményszerzés (szakkörök, népdal-tánc kultúra, mozgáskultúra, munkafoglalkozások, hitéleti élmények) elengedhetetlen.

Nevelési-oktatási rendszerünknek az előbbi kihívásokra kellett választ adnia: a másság elfogadása, az előítéletek leküzdése; beilleszkedési, szocializációs problémák leküzdése; szociális segítségadás; tanulmányi szintrehozás, hiánypótlás; a rendszeres munka és tanulás elfogadtatása; az önbizalom-erősítés és sikerélményhez juttatás; szakmatanulásra való előkészítés; gyakorlatorientált szakképzés.

Továbbá mindazok számára, akik a fentieket eredményesen végezték, szakközépiskolai képzés.

12 éves fejlesztés eredményeképpen a jelenlegi oktatási-képzési tevékenység általános iskolai felzárkóztatásból, általános iskolai nevelés tanításból, pályaaorientáló előkészítésből, OSZJ szerinti szakképzésből, szakközépiszkolai képzésből, a végzett tanulók számára inkubátor-rendszerből, valamint kollégiumi ellátásból és nevelésből, önálló életre felkészítésből áll.

Feladatunk továbbá: a végzett szakmunkástanulók gyakorló üzemben való foglalkoztatása (ezzel növelve munkaerőpiaci esélyüket); szocializáció, személyiségfejlesztő programok indítása; hitéleti nevelés; önálló életre felkészítő praktikus ismeretek gyakoroltatása, elsajátíttatása; mentálhigiénés segítés; egészségnevelő program tantárgyszerűen; a tanuló családjának segítése (különös tekintettel a tanuló beilleszkedésére)

Az általános iskolai oktatásban: 14–25 éves, többségükben cigány tanulók alap-

készség-fejlesztése; hiánypótlás, korrepetálás; kiscsoportokban történő oktatás-nevelés; a 7. és 8. osztályban munkaorientáló fizikai munkafoglalkozások szervezése, közismereti és szakma-előkészítő tárgyak oktatása, különös tekintettel a pályaválasztásra.

Figyelembe kell venni, hogy ezek a tanulók az előző iskolában tanulmányi kudarcokkal küszködtek és a család a funkciózavarai miatt és a meglévő műveltségi hiány miatt sem tudott kellő segítséget adni a hátrányok leküzdéséhez.

Nevelőinknek el kell fogadniuk ezt a másságot, és a tanulóban meglévő pozitív emberi megnyilvánulásokra, értékekre kell építeniük.

Az általános iskolai alapozó tantárgyak a napirend szerint kiegészülnek egyéni felzárkóztató programokkal, feladatmegoldásokkal, szabadidős programokkal és fizikai termelőmunkával, tehát az egész napot az iskolában töltik a fiatalok, több esetben még a hétvégeket és a tanulmányi szüneteket is.

A szakképzésben jelenleg 8 szakmát oktatunk: női ruhakészítő, fodrász, kőműves, hegesztő, síknyomó gépmester, szobafestő-mázoló-tapétázó, cipész, asztalos.

A gyakorlati oktatáshoz saját tanműhelyeket alakítottunk ki (kivéve a fodrász szakmánál), amelyeket megpróbáltunk különféle erőforrásokból gépekkel, szerszámokkal felszerelni.

12 éves tapasztalatunk és kidolgozott szakmai programunk szerint a szociális és más hátránnyal küszködő fiatalok esetében az oktatással párhuzamosan meghatározó feladat a szociális segítés és a reszocializáció.

Ennek érdekében az oktatási folyamattal párhuzamosan a következő programot valósítjuk meg.

Az oktatásban

Felzárkóztatás, tanulmányi hiánypótlás, tanulni tanítás, fejlesztő pedagógia, egyéni bánásmód, korrepetálás, kiscsoportos foglalkoztatás, oktatás, másságot elfogadó oktató pozitív személyisége, motiváció, sikerélmény, önbizalom-hiány. Nemcsak oktatási feladat az ő gondozásuk.

A nevelés területén

Pozitív szocializáció, deviancia megszüntetése; az iskola normáinak elfogadtatása; szülők kooperációja az iskolával, önálló életre felkészítő programok; szakörök, szabadidő hasznos eltöltése (egész napos oktatási, nevelési forma); minél kevesebb idő jusson a csellengésre; kooperáció a nevelési szakszolgálattal; Családsegítővel, Nevelési Tanácsadóval stb.; a kollégiumi nevelés teljes eszköztárának igénybevétele.

Szociális gondoskodásban, segítségben

A család megerősítése, gondozása; szoros együttműködés a család és az iskola között; önkormányzatok bevonása az anyagi segítség rendszerébe (ruházat, tanfelszerelés, étkeztetés, közlekedés); az iskola belső segítő akciója, bizonyos kedvezmények megadása; takarékos életmód; a termelőiskola javaiból részesüljön (ösztöndíj); családtámogatások biztosítása, adminisztrációval való elősegítése (GYED, GYES, családi pótlék, árvasági ellátás, rendszeres segély, alkalmi támogatások); a mentális segítségben, a családban, az iskolában az alapvető tisztálkodási lehetőségek biztosítása; az iskolában egészségtan oktatás; nevelés szaktárgyban (testi-lelki) hitéleti nevelés; iskolaorvosi ellátás; a káros élvezeti cikkek elleni nevelés (megmutatni, hogy a dohányzás, az alkohol, a kábítószer helyett milyen utat érdemes járni); testi nevelés sportkörökben; szabadidős foglalkozásokon családi életre való felkészítés; az egészséges életmódra nevelés tárgyi és személyi feltételeinek megteremtése; szaktanterem, szakköri helyiségek; a cigányság sajátos kultúrájának és életvitelének megismertetése és pozitív gyakoroltatása.

Természetesen a fenti oktatási, nevelési területek egymást erősítő, átható folyamatok, amelyek az eredményesség érdekében csak együtt alkalmazhatóak.

Részekre bontva eredménytelen és hatástalan.

A család, a baráti kör feltérképezése több családlátogatás, beszélgetés, véleménycsere eredménye. Közben kölcsönösen megismerhetjük egymás értékeit, mit

tartunk fontosnak, mit elkerülendőnek a közös munka és az eredmények érdekében.

Rögtön folytonosan keresni kell a tanuló belső motivációit, mit szeretne, mit követ, minek akar megfelelni – amire azután a nevelési hatásokat építeni kell.

Egy ilyen előzetes vizsgálódásból kiderül a nevelési feladatok várható munkaigénye, lehet-e és kire számítani a családban, bevonható-e kritikus helyzetekben stb.

Mivel kell a fiatalnak a családon keresztül segíteni ahhoz, hogy zavartalan lehessen a tanulmányi munka.

Kiderülhet az is, hogy milyen rejtett képességei vannak a fiatalnak, milyen közösségi tevékenységbe lehet bevonni stb.

A szocializációs háttér olyan információkat mutat meg, amelyek ismerete nélkül nem lehet eredményes a későbbi kapcsolat sem, ezért ezeket a látogatásokat folyamatosan ismételni kell.

Azon fiatalok esetében is, akik újonnan kerülnek az iskolába, a felvételi szándék létrejöttét követően indokolt a családdal és bent a tanulóval a kapcsolatfelvétel és az elbeszélgetés, hogy ilyen előzetes ismeretekre szert tegyünk.

Ha a látogatás és az elbeszélgetések meggyőznek minket, hogy a fiatal helyes elképzelésekkel indul az iskolánkba, akkor bátorítva sokkal nagyobb biztonsággal indul az új feladatának és így sikere is valószínűsíthető.

Szociális munkásunk, szociál-pedagógusunk komoly segítséget ad a család ügyes-bajos, hivatalos ügyeinek intézésében, valamint annak elérésében hogy a gyermek pihenten, megfelelő ruházatban, buszbérlettel eljusson az iskolába.

Igen gyakran éhesen érkeznek, ezért ebben is próbálunk segítségükre lenni.

Akinek pedig nincs ruházata, annak a karitatív szervezetek közreműködésével segítünk.

A részben kötött szabadidőket jól kitöltik és a tanulók kötődését az iskolához jól szolgálják szakköreink: horgász szakkör, gépjárművezető szakkör, videó és számítógép szakkör, varró szakkör, főző szakkör, színjátászó szakkör, énekkari foglalkozás, etnikai hagyományok ápolása, sport-

körök, testépítés és más ünnepeinkhez kötődő foglalkozások.

A hitéleti és lelki nevelést jól szolgálják a tanrendbe épített és fakultatív hitéleti foglalkozások és liturgiák.

A növendék és a nevelő között őszinte barátság alakul ki. Ez az a motiváló erő, amely számos nehézségen át elvezet az iskolatábláig, a munkapadig.

Személyiségfejlesztő, szabadidős programjainkba bevonjuk tanulóink testvéreit és családjaikat is.

Ez igen jelentős dolog, mert a cigány családok szívesen vesznek részt ezeken az alkalmakon.

Nagy figyelmet fordítunk a cigány történelem és kultúra, nyelv megismertetésére, ápolására.

Az elmúlt 12 évben iskolánk modellértékű programmá nőtte ki magát. Alapprogramunk Don Bosco pedagógiája, amely alpprogramjában, módszertanában kiegészült a hazai és nemzetközi (holland, dán, belga) tapasztalatokkal.

Ebben a helyzetben kivált fontos a nevelő személyisége, szakképzettsége, gyermekszeretete.

Ezért kiemelt feladat a képzők ez irányú továbbképzése.

Mivel a roma fiataloktól a társadalom pontosan ugyanazt várja el, mint többi tagjaitól, miközben a roma családokban a jellemalakulás alapjai eltérőek az általánostól, szükséges olyan hatásokat közvetíteni, amelyek a zavarok és eltérések kompenzálására alkalmasak.

Alapvető, hogy a nevelői hatásokban szimmetrikus kapcsolatok alakuljanak ki és a hagyományos komplementer tanár-diák viszony helyett a tanulók a társas érint-

kezési és kölcsönhatási helyzetekben kedvező tapasztalatokat szerezhessenek, amelyek révén kifejlődhet önbizalmuk, reális önbecsülésre tehetnek szert, s így elérhető célok kitűzésével eredményes életvitelre lesznek képesek.

Fontos ezen belül a nyílt, őszinte emberi kapcsolatok, érzelmi attitűdök kihasználása, a Don Bosco-i nevelési elvek alkalmazása, a szeretetre alapozott megelőző, követelő magatartás biztosítása és fenntartása a nevelési folyamatban.

A hátrányok kezelésére a jelenlegi iskolarendszerben két megoldásra látok lehetőséget.

Az egyik egy preventív megelőző rendszer, amikor is a gondoskodás az óvodától a középiskoláig tart (jobb lenne még előbb kezdeni).

A másik a már utcán lévő célcsoport-hoz tartozó 70–80 ezer fiatal számára egy kimeneti, reszocializációs iskolai-oktatási-nevelési célprojekt.

Ezek az iskolák minimum hármas feladatot látnak el, az oktatási hiányok pótlásával, reszocializációval, önálló életre felkészítéssel, szociális segítés különféle formáival.

A fenti feladatok később kiegészülnek munkaerőpiaci, álláskereső technikákkal. Tapasztalataink szerint csak ilyen összetett programmal végezhetünk eredményes nevelőmunkát, bízva abban, hogy a politika felismeri a célcsoport nevelésének szükségességét, munkánk hasznosságát.

Kisebbségi törvénymódosításokkal lehetőség nyílik a rendszer országos kiterjesztésére és finanszírozására.

Lukács Barnabás

Mivel a roma fiataloktól a társadalom pontosan ugyanazt várja el, mint többi tagjaitól, miközben a roma családokban a jellemalakulás alapjai eltérőek az általánostól, szükséges olyan hatásokat közvetíteni, amelyek a zavarok és eltérések kompenzálására alkalmasak. Alapvető, hogy a nevelői hatásokban szimmetrikus kapcsolatok alakuljanak ki és a hagyományos komplementer tanár-diák viszony helyett a tanulók a társas érintkezési és kölcsönhatási helyzetekben kedvező tapasztalatokat szerezhessenek.